

yetkisi yoktur. Affin ancak karşılıksız söz konusu olabileceğini kabul eden İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'ye göre de çocuğun hakkını iskat (düşürme) sayılacağından, velî asla affa yetkili değildir. Ancak, velî veya vasi kısısı mal karşılığında affedebilirler ki bu da af değil sulhtür. Bu hususta fukaha arasındaki ihtilâf özde olmayıp şekildedir. Hak sahibi olanlardan bazıları affedip diğerleri affetmezse, Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre af geçerli olup affetmeyenlere diyetten hisseleri ödenir. İmam Mâlik ise bu konuda affedenin erkek olmasını ve ölüye yakınlığını esas almış, ancak erkek asabenin aynı derecede bulunmaları halinde birisinin affını yeterli saymıştır. Ortak işlenen suçlarda suçluların bir kısmı affedilip diğerlerine kısas uygulanabileceği gibi, yaralanan bir kimsenin ölümden önce yaptığı af da fıkıh âlimleri tarafından geçerli kabul edilmiştir.

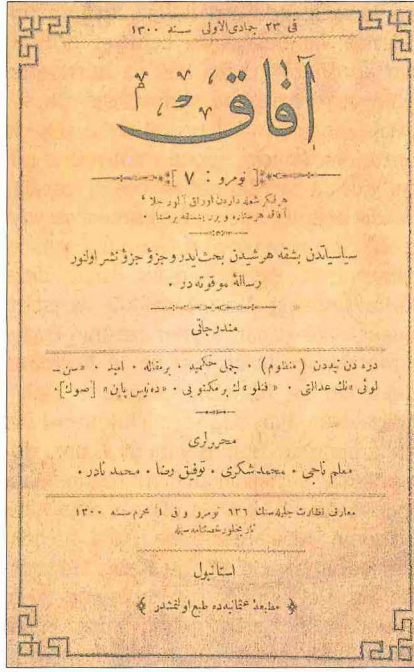
Ta'zir Cezalarında Af. İslâm hukukçuları bazı hadislerle dayanarak ta'zir cezalarında affın câiz olduğunu kabul etmişlerdir. Devlet, kul hakkının bulunmadığı, yalnız kamu hakkının çiğnendiği suçlarda, suçlunun ve cemiyetin **maslahat***ı söz konusu ise, ta'zir cezasını affa yetkili sayılmıştır. Kul hakkının ihlâl edildiği durumlarda ise devletin af yetkisi olmayıp mağdur şahıs dilerse suçluyu affedebilir. Ancak fert ve kamu haklarının birleştiği ta'zir cezalarında bir tarafın affı diğer tarafın hakkını düşürmez.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbûddin el-Hatîb), Bulak 1302 — Kahire 1397, s. 164, 165; *Müsned*, II, 386; III, 213, 258; V, 160; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 6, "Diyât", 3; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Kahire 1909, s. 200, 201, 207; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fakkî), Kahire 1938 — Beyrut 1403/1983, s. 270, 272, 281-282; Şirâzi, *el-Muhezzeb*, Kahire 1379/1959-60, II, 188; Serahsî, *el-Mebsûl*, Kahire 1324-31, XXVI, 154; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, Kahire 1327-28/1910, VII, 246-249; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, Kahire 1391/1971, VII, 7 vd.; M. Ebû Zehre, *el-Ukûbe*, Kahire, ts. (Dâru'l-Fikri'l-Arabî), s. 315-320; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşri'u'l-cinâ'î*, Kahire 1959, I, 81, 217, 256-258, 775-777; II, 157-159, 258-259; Abdülazîz Âmir, *et-Ta'zir fi's-ser'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1389/1969, s. 500, 510-515; Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, İstanbul 1970, III, 100-101, 103, 104; Cevat Akşit, *İslâm Ceza Hukuku*, İstanbul 1976, s. 55 vd.; Ali Şafak, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, Erzurum 1977, s. 80 vd.; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979, s. 188; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1982, I, 114-155.

FAHRETTİN ATAR

Afak dergisinin kapağı

AFÂK

(أفاق)

II. Abdülhamid döneminde yayımlanan ve edebî yönü ağır basan dergi.

20 Zilhicce 1299-25 Cemâziyelevvel 1300 (2 Kasım 1882-3 Nisan 1883) tarihleri arasında sadece yedi sayı çıkmıştır. A. Kâmil'in imtiyaz sahibi olduğu derginin yazı heyetinde Muallim Nâci, Mehmed Şükrü, Tevfik Rızâ ve Mehmed Nâdir bulunmaktadır. Dergide bu isimlerin yanı sıra Hersekli Ârif Hikmet'in, Acem lakabıyla tanınan Muallim Feyzi'nin, Recâizâde Celâl'in, Giritli Sırrı Paşa'nın da şiir ve yazıları vardır. Ayrıca Diderot, Fénelon, Herder, Lamartine gibi çoğu Fransız yazarlarından olmak üzere şiir ve nesir tercümelerine de yer verilmiştir. Derginin yayımlanmasında Muallim Nâci'nin önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Onun her sayıda şiir ve nesirleri bulunduğu gibi, dergiye edebî istikametini veren ikaz ve tenkitleri de dikkati çeker. Tevfik Rızâ, "Cümel-i Hikemiyye" başlığı altında Batılı filozof ve mütefekkirlerden, Mehmed Şükrü de İslâm ve Doğu bilginlerinden vecizeler tercüme etmiştir. Mehmed Nâdir'in ise fennî konularla ilgili yazıları yayımlanmıştır.

İlk sayısında, dilinin "belîğâne değil sade, güzel ve kâtibâne" olacağı, sayfalarının "terakkiyi sevenlere açık" bulunacağı belirtilen *Âfâk*, Tanzimat'tan sonraki yıllarda Doğu-Batı kültürünün sentezini arayan karakteristik dergilerden biri olmuştur. *Âfâk*'ın, İstanbul kütüphanelerinin birçoğunda ve Ankara'da Millî Kütüphane'de takım halinde bütün sayıları mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, Ankara 1963, nr. 11; Hasan Duman, *Katalog*, s. 5.

ORHAN OKAY

AFÂK HOCA

(ö. 1693)

Doğu Türkistanlı devlet adamı ve müslüman lider.

Apak Hoca veya Hoca Hidâyetullah adlarıyla da bilinir. Ch'ing sülâlesi zamanında 1663'te Pekin'i ziyaret ederek Çin ile kültür alanında iyi münasebetler kurdu. Ak-Tağlık Fırkası'nın başkanı iken, bir ara Emir İsmâil tarafından saltanat endişesiyle Kâşgar'dan uzaklaştırıldı. Ancak, Çungarya Kalmukları'nın hâkimi olan Galdan, Afak Hoca'nın da teşviki ile 1688'de Kâşgar'ı ele geçirecek emirliğini ona verdi. Daha sonraları durumdan memnun olmayan Afak Hoca bir süre idareyi bıraktıysa da çok geçmeden tekrar iş başına geçti.

Bugün de çeşitli menkıbeleri ağızdan ağıza dolaşan Afak Hoca'nın, İslâmiyet'in Doğu Türkistan'da yayılmasında büyük emeği geçmiştir. Onun Kâşgar'daki türbesini 1930 ve 1978 yıllarında iki defa ziyaret etmiş olan Gunner Jarring, *Return to Kashgar* adlı kitabında bu türbenin değişik tarihlerde çekilmiş resimlerine de yer vermiştir. 1873'te İngiliz Dr. H. W. Bellew'in, 1888'de yine bir İngiliz seyyahı Henry Lansdell'in, Afak Hoca'nın türbesini ziyaret ettiklerini ve türbe hakkında geniş bilgi verdiklerini kaydeden Jarring, türbenin çevresinde onun müntesiplerinden yetmiş iki kişinin gömülü olduğunu da söyler. Jarring'in kitabında Afak Hoca'ya isnat edilen bazı menkıbelere de yer verilmiştir. 1947'deki depremde büyük hasar gören ve kubbesi yıkılan Afak Hoca Türbesi, 1956'da Çin hükümetinin malî desteğiyle tamir edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zeki Velidî Togan, *Bugünkü Türkli Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, s. 155-156; Gunnar Jarring, *Return to Kashgar* (trc. Eva Claesan), Durham 1986 (eserin aslı İsveççe olup *Åter till Kashgar* adıyla yayımlanmıştır: Stockholm 1979); R. Rahmeti Arat, "Kâşgar", *İA*, VI, 408-409; W. Barthold—[B. Spuler], "Kâshghar", *EI²* (ing.), IV, 699.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

ÂFÂKÎ

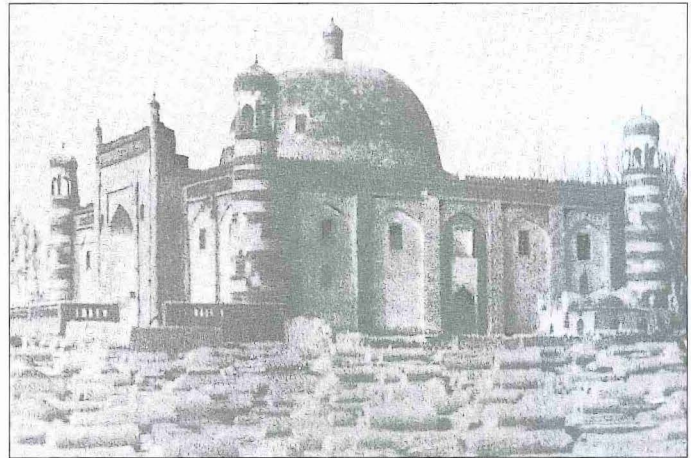
(أفاقى)

İslâm düşüncesi ve fıkıh alanlarında farklı anlamlarda kullanılan bir terim.

□ İSLÂM DÜŞÜNCESİ. Türk-İslâm düşünce tarihinde **objektif** (nesnel) karşılığında kullanılan kelâm, felsefe ve psikoloji terimi.

Arapça **ufuk** kelimesinin çoğulu olan **âfâka** nisbet eki getirilerek yapılmış bir kelimedir. Osmanlıca'da **âfâkî** yerine **şey'î**, **zihnî** gibi daha başka terimler de kullanılmış, bu terimlerle genellikle, dış dünya ile ilgili olan, ferdin şahsî görüş ve inançlarından bağımsız olarak geçerliliği bulunan, herkesin izleyip gözleyebileceği reel durumlarla ilgili olan şey" kastedilmiştir. **Âfâkî** Türkçe'de mecaz olarak, "gelişigüzel söylenmiş (boş sözler), gayri ilmi (ifadeler); belli bir düşünce ve hayat düzeni olmayan (adam)" gibi mânalara da gelmektedir. **Âfâkî** teriminin karşıtı olan ve **sübjektif**in eş anlamlısı olarak kullanılan **enfüsî*** ise Arapça **nefs** (kişi, ruh, süje) kelimesinin çoğulu olan **enfüse** nisbet eki ilâvesiyle elde edilmiş bir terim olup "değeri ve geçerliliği kişiye bağlı olan, başkalarının izlenip gözlenemeyen, ruhî ve derunî durumlarla ilgili" anlamına gelir. Bu anlamıyla **enfüsî**, insanın bizzat kendisiyle ilgili zihnî veya ruhî deney ve sezgileri dir. Nitekim **enfüsî** kavramının bu muhtevasından dolayı mantık, psikoloji ve ahlâk ilimlerine **felsefe-i enfüsiyye** (sübjektif felsefe) denilmiştir.

Türk-İslâm ilim ve fikir adamları **objektif** ve **sübjektife** karşılık bulmak için **âfâkî** ve **enfüsî** kelimelerini terimleştirirken Kur'ân-ı Kerim'deki (bk. Fussilet 41/53) **âfâk** ve **enfüs** kelimelerinin karşıt kavramlar olarak bir arada kullanılmış olmasından hareket etmişlerdir. Söz konusu âyetin meâli şöyledir: "Gerek âfâkta, gerek enfüste delillerimizi (âyât) yakında onlara göstereceğiz." İ-

Afak
Hoca
Türbesi

lâm bilginleri başlangıçtan itibaren söz konusu âyetle ilgili olarak birbirinden az çok farklı yorumlar yapmışlardır. Bu yorumlar genellikle **âfâk**ın "dış dünya ve madde âlemi", **enfüsün** ise "insanın iç dünyası ve ruh âlemi" olarak anlaşılması gerektiği noktasında birleşmektedir. İlk dönemlerden günümüze kadar ulaşan bu değerlendirmelerin ışığı altında, "âfâkî âyetler" in tabii, müşahedeye dayanan deliller, beş duyu ile elde edilen müsbet ilimler, "enfüsî âyetler" in ise psikolojik ve zihnî deliller mânasına geldiğini söylemek mümkündür. İslâm âlimleri ilmi araştırmalarda, **âfâk** ve **enfüs** kelimelerinin yer aldığı âyet-i kerîmeden hareketle metot fikrine ulaşmanın mümkün olduğunu göstermişlerdir. Buna göre, bir konunun ilmî bakımdan açıklığa kavuşturulması için ileriye sürülecek olan deliller, ya duyu organlarıyla yapılacak dış gözleme yani objektif metoda ya da gönül yoluyla yani sezgi ile gerçekleştirilecek iç gözlem metoduna dayanmalıdır. Nitekim müslüman ilim ve fikir adamları, Kur'ân-ı Kerim'in bu yaklaşımına uygun olarak Allah'ın varlığını ispat (isbât-ı vâcib) konusundaki delilleri, sonradan **âfâkî** ve **enfüsî** diye adlandırılan iki kısma ayırmışlardır. Kelâm âlimleri daha çok **âfâkî** yani dış dünya ile ilgili olan (kozmojik ve ontolojik) delillere ağırlık verirken, mutasavvıflar **enfüsî** yani insanın iç dünyasına ve ruh âlemine ait psikolojik ve ahlâkî delilleri tercih etmişlerdir.

Batı felsefesinde Descartes, Kant, Auguste Comte gibi filozoflar tarafından değişik anlamlarda kullanılmış olan **objektif** ve **sübjektif** terimlerinin Türkçe'ye **âfâkî** ve **enfüsî** kelimeleriyle aktarılması konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İsmail Fenni Ertuğrul, ke-

lâm ve İslâm felsefesine ait eserlerde bu iki kelime yerine **hâricî** ve **zihnî**, yahut **hâric-i zihnî** ve **hâric-i nefsi** gibi tâbirlerin bulunduğunu söyleyerek, **âfâkî** ve **enfüsî**nin **objektif** ve **sübjektif** karşılığında kullanılmayacağını savunmuştur. Babanzâde Ahmed Naim ise Arap dil bilgisine göre çoğul kelimeler nisbet ekiyle kullanılmayacağından, **objektif** ve **sübjektif** kelimelerinin karşılığı olarak **ufkî** ve **nefsî** denilmesi gerektiğini, ancak Kur'an'da geçen lafızları korumak amacıyla **âfâkî** ve **enfüsî** terimlerinin özellikle tercih edilebileceğini kaydetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, Bulak 1323-29, XX, 4-5; İbn Sînâ, *el-İşârât* (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1959, III, 483; Fahreddin er-Râzî, *Şerhu'l-İşârât*, Kahire 1325, I, 214; a.m.f., *Me-fâttihü'l-gayb*, Kahire 1934-62, XXVII, 139; Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkâmî'l-Kur'ân* (nşr. Ebû İshak İbrâhim), Kahire 1386-87/1966-67, XV, 374-375; *Lisânü'l-'Arab*, "efk" md.; Hasan el-Mustafavî, *et-Taḥkîk fî kelimâtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, "efk" md.; İzmîrli İsmail Hakkı, *Fenn-i Menâhic*, İstanbul 1329, s. 47-50; G. L. Fonsegrive, *Éléments de Philosophie (Mebâdî-i Felsefedan Birinci Kitap: İlmü'n-nefs*, trc. Ahmed Naîm), İstanbul 1331, s. 40, 111-113; İsmail Fenni, *Lugatçe-i Felsefe*, İstanbul 1341, s. 464-465, 664-667; A. Lalande, *Vocabulaire Technique de la Philosophie*, "Objectif", "Subjectif" m.d.leri; M. N. Çankı, *Büyük Felsefe Lugatı*, "Objective", İstanbul 1955, II, 531-535; a.e., "Subjective", İstanbul 1958, III, 232-234; El-malılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 4216; Ferid Ayiter, "Âfâkî", *İTA*, I, 111-112; J. Mark Baldwin, "Objective", *ERE*, IX, 440.

METİN YURDAGÜL

□ FIKIH. **Mikât*** sınırları dışında oturan kimseler için kullanılan terim.

Mikât ile Harem bölgesi arasında kalan Hil bölgesinde oturanlara **Hillî**, **Bustânî** veya **Mikâtî**, Harem bölgesinde